

В. І. Борисов, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, радник при дирекції Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

ORCID: 0000-0003-0291-9347

ДЕРЖАВНА ЗРАДА: ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗЛОЧИНУ ТА ЗМІСТУ ПРОТИПРАВНОГО ДІЯННЯ «ПЕРЕХІД НА БІК ВОРОГА»*

Постановка проблеми. Державна зрада належить до кримінальних правопорушень, що мають високий ступінь суспільної небезпечності. Значної небезпеки це діяння набуває у періоди вирішальних випробувань для існування України як незалежної держави. На сьогодні таким періодом є воєнний стан, в якому Україна перебуває з 24 лютого 2022 року¹. Одним із показників такої небезпеки є поширеність кримінально-протиправного діяння. Так, у 2022 році за ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК) було внесено до первинного обліку 1957 зрадницьких дій², у 2023 році цей показник сягнув 3207³, у 2024 році – 1109⁴. Суттєво зросли й показники засудження за цей злочин. У 2022 році за ст. 111 КК було засуджено 111 осіб⁵,

у 2023 році – 179⁶, у 2024 році – 300⁷. Якщо порівняти наведені показники з попередніми роками, починаючи з 2001-го, то різке зростання кількості облікованих зрадницьких дій у період воєнного стану є більш ніж наочним. Так, з 2001 по 2021 рр. було обліковано орієнтовно 980 випадків державної зради, з них лєвова частка – у часи проведення на Сході нашої країни Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил. За цей самий період за державну зраду було засуджено 28 осіб⁸.

Враховуючи непросту ситуацію, що склалася в Україні після 24 лютого 2022 року, законодавець уже 3 березня 2022 року Законом України №2113-ІХ внїс до КК численні зміни та доповнення, що враховували вчинення кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану⁹. Зазнала змін і норма ст. 111 КК шляхом доповнення її текстом частиною 2: «Тї самї діяння, вчиненнї в умовах воєнного стану, – караються позбавленням волї на строк п'ятнадцять рокїв або довічним позбавленням волї, з конфїскацією майна». Наведена новела – «в умовах воєнного стану» – є обставиною, що суттєво обтяжує відповідальність за державну

* *Примітка.* Статтю виконано в межах реалізації теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України» (державний реєстраційний номер: 0124U005179; термін виконання: I квартал 2025 р. – IV квартал 2027 р.).

¹ Борисов ВІ, Пашенко ОО, Євтєєва ДП та інші, *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні* (Право 2024) <<https://doi.org/10.31359/9786178518899>> 40

² 'Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2>> (дата звернення: 17 червня 2025).

³ 'Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2>> (дата звернення: 17 червня 2025).

⁴ 'Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року' (Офіс Генерального прокурора) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2>> (дата звернення: 17 червня 2025).

⁵ '2022 рік. Форма № 7 Звіт про склад засуджених' (Судова влада України) <https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022> (дата звернення: 17 червня 2025).

⁶ '2023 рік. Форма № 7 Звіт про склад засуджених' (Судова влада України) <https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023> (дата звернення: 17 червня 2025).

⁷ '2024 рік. Форма № 7 Звіт про склад засуджених' (Судова влада України) <https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024> (дата звернення: 17 червня 2025).

⁸ Борисов ВІ, Пашенко ОО, Євтєєва ДП та інші, *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні* (Право 2024) <<https://doi.org/10.31359/9786178518899>> 41–42

⁹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. №2113-ІХ. *Верховна Рада України. Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 17 червня 2025).

зраду. Натепер (в умовах воєнного стану) всі зрадницькі діяння, вчиненні після набрання чинності Законом №2113-IX, незалежно від форми їх здійснення та ступеня тяжкості, підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 111 КК. Наведене доповнення є очевидним, оскільки безпосередньо зазначається в тексті Закону¹. Складнішими є зміни змістовного характеру, зумовлені не лише доповненням ст. 111 КК частиною 2, а й введенням до розділу I Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки»² нових статей: 111¹ «Колабораційна діяльність» та 111² «Пособництво державі-агресору». Їх норми охоплюють діяння, суміжні з діяннями, що становлять державну зраду. При цьому особлива складність полягає в установленні змісту такої форми зрадницьких діянь, як *перехід на бік ворога в період збройного конфлікту* (далі – «перехід на бік ворога»), оскільки обсяг діянь, що охоплювався цією формою державної зради до зазначених змін, значно скоротився. Встановлення правових наслідків наведених змін потребує різного рівня наукових розвідок.

Окремим питанням дослідження державної зради виділено розгляд визначення назви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК. І хоча назва статті не входить до змісту норми закону про кримінальну відповідальність як її обов'язкова складова, у цьому випадку вона набуває принципового значення, оскільки відображає ідеологічну оцінку суспільно небезпечного явища, іменованого в чинному КК як «Державна зрада». Звернення до цього питання зумовлене тим, що за КК 1960 р. зрадницькі діяння іменувалися «Зрада батьківщини» (ст. 56 КК УРСР)³, а за проектом нового Кримінального кодексу України – «Зрада Україні» (ст. 9.1.5)⁴. Фактично, автори проекту

повернулися до ідеологічного штампів часів радянської влади, коли будь-яке інше політичне мислення громадян, окрім встановленого офіційною владою, відкидалося, навіть якщо ці громадяни щиро вважали (і нині вважають) Україну своєю батьківщиною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кримінальної відповідальності за державну зраду перманентно перебувають в центрі уваги практиків, а також є предметом наукових досліджень достатньо великої кількості вітчизняних науковців. Розробка поставленої проблематики з урахуванням потреб теорії та слідчо-судової практики є одним із напрямів наукових досліджень у межах теми фундаментального дослідження «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України», реалізація якої запланована протягом 2025–2027 рр. колективом науковців відділу дослідження проблем кримінального права та представниками адміністрації НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса НАПрН України (зокрема, у складі В. І. Борисова, О. О. Пашенка, Д. П. Євтеєвої, Н. В. Нетеси, М. В. Шепітька, К. А. Новікової, В. В. Федосєєва, Д. О. Куковинець та В. В. Михайленко).

При цьому варто відзначити наявні наукові здобутки з окремих питань відповідальності за ст. 111 КК, що були представлені у працях таких дослідників, як Н. О. Антонюк, О. Ф. Бантишев, К. Ю. Гончаренко, С. В. Гордієнко, Л. М. Демидова, З. А. Загіней-Заболотенко, О. В. Зайцев, Н. С. Кончук, А. О. Левчук-Микитюк, О. К. Марін, В. К. Матвійчук, С. А. Наумюк, М. А. Рубашенко, С. К. Сергієвський, В. Р. Філіпенко, О. В. Шамара та ін. У публікаціях цих та інших правників розглядалися як загальні теоретичні аспекти відповідальності за державну зраду (її генеза, об'єкт, момент закінчення, спеціальна мета, суб'єкт тощо), так і деякі проблеми кваліфікації окремих зрадницьких форм. Значну увагу було приділено оцінці умов воєнного стану та періоду збройного конфлікту при кваліфікації державної зради; підставам та умовам звільнення від кримінальної відповідальності за її вчинення; розмежуванню із суміжними складами кримінальних правопорушень.

Водночас, попри наявність значного обсягу напрацювань, окремі аспекти зазначеної проблема-

¹ —
² Примітка. До 26.02.2025 року цей розділ мав назву «Злочини проти основ національної безпеки» (Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо запобігання випадкам уникнення кримінальної відповідальності особами, які вчинили кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України: Закон України від 26.02.2025 № 4268-IX. Верховна Рада України. Законодавство України: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4268-20#n8> дата звернення: 17 червня 2025).

³ Кримінальний Кодекс Української РСР: станом на 28 груд. 1960 р: Закон України від 28.12.1960. Ліга 360: оф. вебсайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KD0006?an=480034&ed=0000_00_00 (дата звернення: 16 червня 2025).

⁴ Текст проекту нового Кримінального кодексу України: станом на 2 квіт. 2025 р. Новий Кримінальний кодекс: оф.

тики залишаються дискусійними або недостатньо розробленими, такими, що не повною мірою враховують особливості сучасної воєнно-політичної ситуації, трансформацію суспільної свідомості у зв'язку з цим, а також потреби правозастосовної практики.

Метою статті є, по-перше, привернення уваги науковців і законодавця до визначень назви кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111 КК, та форм зрадницьких діянь, зазначених у диспозиції частини 1 цієї статті; по-друге, надання розгорнутого аналізу діянню «перехід на бік ворога» у сполученні з ознаками «в період збройного конфлікту» і «в умовах воєнного стану».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Державна зрада – за законодавством України про кримінальну відповідальність є особливо тяжким злочином¹, що умисно вчиняється громадянином України на шкоду зовнішній безпеці нашої держави. Кримінальна протиправність та караність за державну зраду визначені в ст. 111 КК. Нормативні заборонні приписи, наведені в цій статті, звернуті безпосередньо до громадян України. Вони ґрунтуються на обов'язках, закріплених у Розділі II Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Так, відповідно до ч. 1 ст. 65 Конституції «Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України»². Державна зрада – це зрада суспільству, єдність, функціонування та сталий розвиток якого забезпечуються державою за посередництвом діяльності її органів влади та управління стосовно суспільства загалом та певних його сфер, зокрема. Зрадник, будучи членом суспільства та маючи статус громадянина України, своєю протиправною, суспільно небезпечною діяльністю, яка здійснюється на користь іншої держави, як правило, ворожої до України, руйнує єдність суспільства через спричинення шкоди (або можливість такого спричинення) у сфері зовнішньої безпеки держави.

Українська держава з перших днів своєї незалежності веде сувору боротьбу з державними

зрадниками. До 2001 року, коли був прийнятий чинний КК, правоохоронні органи України використовували для притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які зраджували державі, положення ст. 56 КК УРСР 1960 р. Ця стаття мала назву «Зрада батьківщини». У її ч. 1 злочин було визначено так: «Зрада батьківщини, тобто діяння, умисно вчинене громадянином СРСР на шкоду державній незалежності, територіальній недоторканності або воєнній могутності СРСР: перехід на бік ворога, шпигунство, видача державної або військової таємниці іноземній державі, втеча за кордон або відмова повернутися з-за кордону в СРСР, подання іноземній державі допомоги в проведенні ворожої діяльності проти СРСР, а так само змова з метою захоплення влади...»³. Законодавець, ухвалюючи КК незалежної України, змінив назву відповідної статті на «Державна зрада», маючи насамперед вагомі ідеологічні підстави. Так, рух дисидентів, що набув в Україні поширення у другій половині ХХ ст., був, як правило, пов'язаний із бажанням національного самовизначення; його представники ставили за мету корінну зміну соціального устрою в Україні на краще. Такі прагнення жодним чином не ув'язувалися з юридичною оцінкою їх діяльності з боку держави як зради саме батьківщини. Доволі часто зрадою батьківщини визнавалася також втеча за кордон або відмова повернутися з-за кордону, мотивами більшості таких діянь були особисті інтереси (одержати користь, побачити інше життя, отримати визнання, уникнути відповідальності тощо). Подібні вчинки фактично порушували правила перетину кордону, встановлені державою. Правозастосовна практика останніх років радянської влади перестала визнавати поведінку втікачів, пов'язану з особистими інтересами, зрадою батьківщини⁴. До вагомих обставин щодо визначення назви статті КК, якою передбачається відповідальність за зрадництво, варто віднести й зарубіжну законодавчу практику. Так, ст. 265 Кримінального кодексу Швейцарії має назву «Державна зрада»⁵,

³ Кримінальний Кодекс Української РСР: станом на 28 груд. 1960 р: Закон України від 28.12.1960. *Ліга 360*: оф. вебсайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KD0006?an=480034&ed=0000_00_00 (дата звернення: 16 червня 2025).

⁴ Антонов НФ, Бажанов МИ, Бурчак ФГ, *Уголовный кодекс Украинской ССР* (Политиздат Украины 1987) 255

⁵ Schweizerisches Strafgesetzbuch: vom 21. Dezember 1937 (Stand am 1. Januar 2025). *Alle Schweizer Bundesbehörden: off. website*. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html> (datum der anfrage: 17.06.2025).

¹ *Примітка*. Згідно зі ст. 12 КК «Класифікація кримінальних правопорушень» діяння «Державна зрада» є злочином, а тому аналіз його ознак пов'язується саме з цим видом кримінальних правопорушень.

² Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України: Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16 червня 2025).

таку ж саму назву мають ст. 309 Кримінального кодексу Чеської Республіки¹ та ст. 1 глави 19 Кримінального кодексу Швеції².

Наведені обставини зумовили не лише зміну назви статті КК, нормою якої передбачалась кримінальна відповідальність за державну зраду, а й більш виражений підхід до визначення в диспозиції законодавчої норми переліку форм такої зради. Починаючи з перших варіантів проекту Кримінального кодексу України, розробленого Робочою групою Кабінету Міністрів України, формами державної зради були визначені: «перехід на бік ворога у воєнний час або в період збройного конфлікту, шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або іноземним представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України»³. Порівнюючи запропоноване визначення із законодавчим текстом, що містився у ст. 56 КК 1960 р., можна виділити такі найбільш характерні новації: уточнені час (період), коли інша держава або незаконне збройне формування визнаються безпосередньо ворогом України; вилучена вказівка на видачу державної або військової таємниці, оскільки таке діяння є лише окремим різновидом шпигунства (саме ж визначення шпигунства та форм його вчинення були надані в статті «Шпигунство» (натепер – ст. 114 КК), якою передбачалась відповідальність іноземців та осіб без громадянства); декриміналізовано втечу за кордон та відмову повернутися з-за кордону як діяння, що визнавалися зрадою батьківщини; розширено перелік адресатів, яким надається допомога у проведенні підривної діяльності проти України; діяльність з боку іноземної держави, іноземних організацій, іноземних представників проти України охарактеризовано як підривну, замість ворожої, що дозволяє визнавати її такою, що вчиняється стосовно України у відносно мирний час; змову з метою захоплення влади включено до групи протиправних діянь, які посягають на конституційний лад та державну владу України («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституцій-

ного ладу або на захоплення державної влади» – натепер ст. 109 КК)⁴.

П'ятого квітня 2001 року Верховною Радою України ухвалено КК України, у ст. 111 якого надано визначення державної зради, окреслено її караність та умови, за яких громадянин України звільняється від кримінальної відповідальності за таке діяння. У ч. 1 цієї статті, на відміну від попередніх законопроектних варіантів визначення державної зради, надано ширший перелік складових об'єкта кримінально-правової охорони. До них належать: суверенітет, територіальна цілісність та недоторканність, обороноздатність, державна, економічна та інформаційна безпеки. Що стосується форм зрадницьких дій, то їх виклад зберігся з деякими редакційними уточненнями, наданими законодавцем як на час прийняття КК, так і згодом. На сьогодні форми зрадницьких дій визначені так: «перехід на бік ворога», шпигунство, надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України (далі – «надання допомоги»).

Перелік наведених у диспозиції ч. 1 ст. 111 КК форм є вичерпним. Дві з них визначено доволі широко – «перехід на бік ворога» та «надання допомоги». Такий підхід дає можливість охопити різноманітні діяння, що становлять «перехід на бік ворога» або «надання допомоги». Вчинення хоча б одного з діянь, що підпадає під відповідну законодавчу форму, є достатнім для констатації об'єктивної сторони злочину – державної зради. Однак визначення форм, наведених у законі, за їх безпосереднім сприйняттям є оцінним, а тому для цілей правозастосування важливого значення набуває знання їх змісту.

«Перехід на бік ворога». Перехід вчиняється шляхом активної дії. У своїй більшості це складні різноманітні фізичні дії, спрямовані на безпосередню співпрацю з ворогом. Як правило, особа здійснює протиправну діяльність на користь ворога, виконуючи його завдання. Наприклад, під час ведення бойових дій на території ворога, військовослужбовець Збройних Сил України добровільно здається в полон із метою допомоги збройним формуванням держави-агресора. Можливі й випадки «переходу на бік ворога», коли особа, перебуваючи в тилу Збройних Сил України, на-

¹ Zákon trestní zákoník : Zákon of 08.01.2009 No. 40/2009 Sb. *Zákony pro lidi*: of. webové stránky. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40/zneni-20250211> (datum podání žádosti: 17.06.2025).

² Brottsbalk : av den 21 december 1962 Nr 1962:700. *Sveriges Riksdag*: of. webbplats. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700/ (datum för åtkomst: 17.06.2025).

³ Газета «Іменем Закону», 16 грудня 1994, 50 6

⁴ Борисов ВІ, Пашенко ОО, Євтєєва ДП та інші, *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні* (Право 2024) <<https://doi.org/10.31359/9786178518899>> 16

дає допомогу ворожим формуванням за власної ініціативи. Наприклад, здійснює стрілянину у бік українських військовослужбовців і у такий спосіб діє на користь ворога.

«Перехід на бік ворога» може здійснюватися також із використанням інформації. У таких випадках відбувається передавання інформації ворогу в письмовій або словесній формах чи з використанням конклюдентних дій. Окремі науковці такий перехід іменують інтелектуальним¹. При цьому дехто стверджує, що фізичний перехід пов'язується із переходом на територію ворожої держави або на територію України, що окупована ворогом, тоді як інтелектуальний перехід пов'язаний із наданням допомоги ворогу на території України². Важко погодитися з такою однозначною диференціацією «переходу на бік ворога». У реальній дійсності можливі різні варіації у діяльності зрадників. Наприклад, громадянин України, мешканець щойно окупованої території, повідомляє представнику ворожих збройних формувань про схованку, де перебувають в очікуванні допомоги санітари та поранені бійці Збройних Сил України.

Характерним для «переходу на бік ворога» є поєднання фізичних та інформаційних дій, які утворюють складну систему співпраці з ворогом, що відбувається інколи протягом тривалого часу. Варто при цьому зауважити, що не охоплюються поняттям «перехід на бік ворога» випадки передавання інформації, що містить державну таємницю. Це самостійна форма зрадницьких дій, а саме шпигунство.

«Перехід на бік ворога» є *закінченим злочином із моменту* встановлення громадянином України фактичних стосунків (контакту) з військовим супротивником у формі *надання згоди на співпрацю з ворогом*, метою яких є допомога ворогу на шкоду безпеці України. При цьому очікувана співпраця може починатися не обов'язково з отримання «злочинного завдання», як це зазначено в ч. 3 ст. 111 КК, а з підготовки зрадника до отримання конкретного завдання, наприклад, шляхом навчання способам здійснення диверсій, опанування засо-

бів спеціального електронного зв'язку, керування польотами безпілотних суден тощо, що інколи потребує тривалого часу. Контакт може бути встановлений як шляхом безпосереднього прибуття до ворога або особистої зустрічі з його представником, так і через спілкування з супротивником в електронних мережах, поштове листування, телефонні розмови³. Такий висновок випливає зі змісту нормативного припису, наведеного в ч. 3 ст. 111 КК: «... якщо він (зрадник – В. Б.) на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив...». Це один, найбільш поширений варіант констатації моменту закінчення зрадницьких дій. Мабуть, саме такий варіант мали на увазі й автори Науково-практичного коментаря (видання 2024 р., за загальною редакцією С. А. Наумюка), надаючи судження щодо моменту закінчення зрадницьких дій у формі «переходу на бік ворога»⁴. Однак можливим є й варіант, коли зрадницькі дії будуть закінченими до встановлення безпосереднього контакту із супротивником. Це випадки, коли перехід на сторону ворога здійснюється шляхом ініційованих громадянином України активних дій на користь супротивника (стрілянина, встановлення мін, надання сигналів, радіонаведення тощо). Такі дії, на думку винного, ворог повинен (може) сприйняти в момент їх вчинення як допомогу. Не можна погодитися з оцінкою такої поведінки особи як незакінченого замаху (чи готування) на державну зраду у формі переходу на бік ворога⁵, оскільки за такої суспільно небезпечної (вкрай підступної) дії на користь ворога істотна шкода інтересам України спричиняється (може бути спричинена) з початку її вчинення, що безпосередньо сприймається ворогом як допомога, або сприйняття ворожою стороною такої допомоги є реально можливим.

У літературі окремими авторами висловлюються судження щодо можливості здійснення «переходу на бік ворога» також й шляхом бездіяльності⁶.

³ Наумюк СА (ред), *Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар)* (Алерта 2024) 117

⁴ --116

⁵ —

⁶ Кончук НС, 'Кримінальна відповідальність за державну зраду' (дис канд юрид наук, Львівський державний університет внутрішніх справ МВС України 2019) 77; Наумюк СА (ред), *Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар)* (Алерта 2024) 116

¹ Зайцев ОВ та Філіпенко ВР, 'Перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту як одна з форм учинення державної зради' (2017) 1(77) Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка 60

² Тацій ВЯ, Борисов ВІ та Тютюгін ВІ, *Кримінальне право України: Особлива частина* (Право 2020) 35; Наумюк СА (ред), *Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар)* (Алерта 2024) 117

В обґрунтування такого погляду Н. С. Кончук посилається на диспозицію ст. 111 КК, де зазначено, що державна зрада є діянням. Відповідно автор робить висновок: «всі способи державної зради можуть бути вчиненні як шляхом дії, так і шляхом бездіяльності»¹. Варто зазначити, що термін «діяння», застосований законодавцем у ст. 111 КК, є загальним для всіх трьох форм зрадницької поведінки, а тому позбавлений конкретики. Його треба розглядати у сполученні зі змістом кожної форми, що визначені в нормі цієї статті. Так, шпигунство може бути вчинене лише шляхом активної дії. Діями, що утворюють шпигунство є передача таємниці або збирання інформації із метою її передачі². Далі, «перехід на бік ворога». Діяння описано через слово «перехід». У тлумачних словниках, незважаючи на багатозначність цього слова, «перехід» пов'язується з дією. Наприклад, зазначають: «Перехід» – «Дія за знач. переходити» або «Пересування з одного місця в інше» тощо³. Таким чином, припущення Н. С. Кончук може стосуватися лише форми «надання допомоги». Здійснення цієї форми зрадницького діяння шляхом бездіяльності не можна виключати.

До змін, внесених 3 березня 2022 року до законодавства України про кримінальну відповідальність⁴, «перехід на бік ворога», як і «надання допомоги», охоплювали значно ширший перелік діянь, які могли бути поставлені у провину як певна форма державної зради⁵. Після введення до КК норм про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність (ст. 111¹ КК) та пособництво державі-агресору (ст. 111² КК) значна частина діянь, що підпадали під зазначені форми, були переміщені до норм згаданих статей. На від-

міну від відповідних понять, визначених у ст. 111 КК, якими охоплювався значний масив зрадницьких діянь, у нових нормах КК діяння викладені конкретизовано й деталізовано настільки, що це дозволяє правозастосувачу більш упевнено підводити певний реальний випадок з ознакою суспільної небезпечності під ознаки діяння, наведеного в нормі закону про кримінальну відповідальність⁶. Саме внаслідок такої трансформації *більшість норм, що містяться в ст. 111¹ КК, а також норму ст. 111² КК можна вважати спеціальними щодо загальної, якою є норма ст. 111 КК (частини 1 та 2)*. Однак не з усіма рішеннями, що випливають із такої трансформації, можна погодитися з міркувань політичної доцільності. Візьмемо для прикладу діяння, зазначене в ч. 7 ст. 111¹ КК: «... добровільна участь громадянина України (а таким може бути й військовослужбовець Збройних Сил України – В. Б.) ... в збройних формуваннях держави-агресора...». Якщо військовослужбовець, перебуваючи на тимчасово окупованій території, вчинить таке діяння, то за чинною редакцією ч. 7 ст. 111¹ КК його поведінка визнається різновидом колабораційної діяльності, тоді як до 3 березня 2022 року таке діяння кваліфікувалося б за ст. 111 КК як державна зрада. Важко зрозуміти, з яких моральних та політичних міркувань така особа, яка урочисто склала військову присягу на вірність народу України, прирівнюється у теперішній час до колаборантів, тоді як фактично вона є державним зрадником. Тому слід погодитися з розробниками проекту нового КК України, які пропонують до переліку зрадницьких дій включити «вступ у військове формування держави-агресора» (ст. 9.1.5 «Зрада Україні»)⁷.

Обов'язковими ознаками, пов'язаними з учиненням діянь, зазначених у диспозиції норми ст. 111 КК, є *обстановка та час їх вчинення*⁸. Для визначеного у ч. 1 цієї статті діяння «перехід на бік ворога» – це період збройного конфлікту. У разі вчинення такого діяння в умовах воєнного стану дії зрадника кваліфікуються за ч. 2 ст. 111

¹ Кончук НС, 77

² Тацій ВЯ, Борисов ВІ та Тютюгін ВІ, *Кримінальне право України: Особлива частина* (Право 2020) 39; Наулюк СА (ред), *Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар)* (Алерта 2024) 297–298

³ Андрієвський ЛП (ред), *Новий тлумачний словник української мови: 42000 слів: У 4 т., т 3 Обє – Роб* (ВВ Яременко та ОМ Сліпущко уклад, Аконті 2001) 609

⁴ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 № 2113-ІХ. *Верховна Рада України: Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 16 червня 2025)

⁵ Наулюк СА (ред), *Злочини проти основ національної безпеки України: кримінально-правова кваліфікація в умовах війни (науково-практичний коментар)* (Алерта 2024) 154

⁶ Борисов ВІ, Пашенко ОО, Євтєєва ДП та інші, *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні* (Право 2024) <<https://doi.org/10.31359/9786178518899>> 55

⁷ Текст проекту нового Кримінального кодексу України: станом на 2 квіт. 2025 р. *Новий Кримінальний кодекс*: оф. вебсайт. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 16 червня 2025)

⁸ Матвійчук ВК, 'Злочини проти основ національної безпеки: поняття та загальна характеристика' (2013) (9) Юридична наука 85

КК. Кожна із зазначених обставин характеризується певною небезпечністю обстановки та має обмеження в часі¹.

Розуміння збройного конфлікту впливає зі Стратегії воєнної безпеки України, затвердженої Указом Президента України 25 березня 2021 року², в якій передбачені ймовірні сценарії таких конфліктів: 1) спровокований та підтриманий ззовні збройний конфлікт у межах території України; 2) втягнення України в міжнародний збройний конфлікт; 3) збройний конфлікт на державному кордоні. Із наведеного випливає, що збройний конфлікт може бути міжнародним і внутрішнім (неміжнародним)³. Державна зрада у формі переходу на бік ворога можлива лише при збройних конфліктах міжнародного характеру⁴. Визначальною рисою цієї ознаки є обстановка, що може виникнути в державі, наявність та протидія якій на певний момент (період, час) повинні бути встановлені державними органами на чолі з Президентом України, які безпосередньо відповідають за стан зовнішньої безпеки в державі. Інколи така констатація відбувається вже після початку збройного конфлікту. Однак збройному конфлікту притаманний і час, пов'язаний із його виникненням, локалізацією або переведенням у воєнний стан⁵.

Наявність воєнного стану суворо регламентується українським законодавством, відповідно до якого такий стан має час його введення та час припинення і скасування⁶. Такий стан може бути

оголошений на всій території України або в окремих її місцевостях. Воєнний стан (як обстановка вчинення злочину) відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», – «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройній агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень»⁷.

Окрім воєнного стану, Конституцією України передбачається також можливість оголошення *стану війни*. Такий стан за поданням Президента України (п. 19 ст. 106 Основного Закону) оголошується Верховною Радою (п. 9 ст. 85). У ст. 111 КК на стан війни як обставину, що обтяжує кримінальну відповідальність, безпосередньо не вказано. Однак, у разі оголошення такого стану, дії зрадників України повинні кваліфікуватися за ч. 2 ст. 111 КК за обставиною «в умовах воєнного стану», що впливає із відомого в праві принципу *a fortiori* («з тим більшою підставою» або «і потім»).

Зміна обстановки в державі на «період збройного конфлікту» або «в умовах воєнного стану» впливає на правову оцінку суміжної з «переходом на бік ворога» формою зрадницьких діянь – «наданням допомоги», яка здійснюється, як вже було зазначено, у мирні для держави часи. Варто зауважити, що за зовнішнім проявом вчинення цього діяння багато в чому збігається з «переходом на бік ворога», а тому знання про обстановку

¹ Борисов ВІ, Пашенко ОО, Євтєєва ДП та інші, *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні* (Право 2024) <<https://doi.org/10.31359/9786178518899>> 53

² Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. *Верховна Рада України: Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (дата звернення: 16 червня 2025)

³ Бантишев ОФ та Шамара ОВ, *Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації)* (3-тє вид, ТОВ «Віртуальна реальність» 2014) 90

⁴ Потебенько МО та Гончаренко ВГ (ред), *Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Особлива частина* (Форум 2001) 18; Бантишев ОФ та Шамара ОВ, –

⁵ Борисов ВІ, Пашенко ОО Євтєєва ДП та інші, *Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки в Україні* (Право 2024) <<https://doi.org/10.31359/9786178518899>> 54

⁶ Конституція України (ст.ст. 64,83,85 та ін): Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України: Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16 червня 2025); Про оборону України: станом на 02 жовт. 2018 р: Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ. *Верховна Рада України: Законодавство України*: оф. вебсайт.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 16 червня 2025); Про правовий режим воєнного стану: станом на 13 груд. 2022 р: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Верховна Рада України: Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16 червня 2025).

⁷ Про правовий режим воєнного стану: станом на 13 груд. 2022 р: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *Верховна Рада України: Законодавство України*: оф. вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 16 червня 2025).

та час вчинення цих діянь набувають вирішального значення для їх правової оцінки¹. Так, «надання допомоги» в період розпочатого іншою державою збройного конфлікту (як і в умовах воєнного стану) слід визнавати «переходом на бік ворога». Для констатування такої трансформації не має значення початок надання допомоги. Вона може надаватися з початку збройного конфлікту або в межах часу його здійснення. Також можливі випадки, коли допомога почала надаватися до збройного конфлікту (у мирний час) та продовжує безперервно надаватися у період такого конфлікту (триваюча злочинна діяльність). Вона може надаватися як після досягнення домовленості з протилежною (ворожою) стороною, так і бути ініційована самим зрадником².

Обстановка «в умовах воєнного часу» є обставиною, що обтяжує кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 111 КК). Редакція частини другої викладена так, що мова повинна йти про всі три діяння, зазначені в ч. 1 ст. 111 КК. Проте, якщо розглядати вчинення таких діянь у їх безпосередньому сполученні з умовами воєнного стану, то таке поєднання діяння з обтяжуючою обставиною можливе лише для «переходу на бік ворога» та шпигунства. Що стосується «надання допомоги», то безпосереднє сполучення цього діяння з умовами воєнного стану не є можливим. Вчинення різного роду дій, що охоплюються цією формою державної зради, слід визнавати «переходом на бік ворога». Наприклад, громадянин України, перебуваючи недалеко від лінії зіткнення на підконтрольній державі території, надає у своєму домі притулок та інформацію про оборонні споруди військовому розвідникові ворожої армії. Втім, за відсутності безпосереднього сполучення поєднання «надання допомоги» з обстановкою в умовах воєнного стану є можливим. Для прикладу звернімося до сьогодення. Російська Федерація, що здійснює військову агресію проти України, відповідно до ч. 1 ст. 111 КК є ворогом. Тому, вже з першого дня цієї агресії в Україні введено режим воєнного стану. Проте з іншими країнами світу Україна підтримує загалом миролюбні відносини, що різняться ступе-

нем співробітництва та довіри. Однак не можна виключати, що державні органи деяких країн (їх організації, представники) планують, а то й проводять підривну діяльність проти нашої держави. Якщо допомога цим адресатам здійснюється саме в умовах воєнного стану, об'явленого 24 лютого 2022 року, то дії зрадників треба кваліфікувати за ч. 2 ст. 111 КК³.

Висновки. З часу проголошення незалежності Української держави норма кримінального закону про державну зраду зазнавала низки змін як концептуального, так і змістовного характеру, зумовлених ціннісними та політико-правовими чинниками. Поступова трансформація підходу до визначення такого кримінального правопорушення та його окремих форм є свідченням відходу від карально-ідеологічної системи кримінально-правового реагування та створенням збалансованої правової моделі, побудованій на пріоритеті національного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, обороноздатності, державної, економічної та інформаційної безпеки держави. Водночас визначені у чинному КК форми зрадницьких дій, серед яких, зокрема, «перехід на бік ворога», мають оціночний характер, що актуалізує потребу в науковому уточненні їх змісту. Проведення дослідження з цього приводу дозволило ствердити про таке:

- «перехід на бік ворога» може бути здійснений лише шляхом активної дії, що пов'язується з етимологічною природою означального слова на його позначення;
- таку форму зрадницьких діянь можуть складати різноманітні фізичні, інформаційні дії або їх поєднання, що можуть мати прояв як на території ворожої держави, так і на території України (у тому числі окупованій ворогом);
- не виключається здійснення протиправної діяльності на користь ворога не лише шляхом виконання відповідних завдань, а й з власної ініціативи. При цьому у першому випадку кримінальне правопорушення буде вважатися закінченим із моменту встановлення громадянином України фактичних стосунків (контакту) із ворогом у формі надання згоди на співпрацю з ним. Така співпраця

¹ Борисов ВІ, 'Правова модель складу злочину «Державна зрада» та інформація в системі її ознак', *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* (VII Міжнародна науково-практична конференція, Харків, 11 травня 2023 року) 92

² – 89–96.

³ Борисов ВІ, 'Правова модель складу злочину «Державна зрада» та інформація в системі її ознак', *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* (VII Міжнародна науково-практична конференція, Харків, 11 травня 2023 року) 93

може починатися або з отримання «злочинного завдання», або підготовки зрадника до отримання конкретного завдання. У другому випадку ініційовані особою зрадницьки діяння будуть закінченими до встановлення безпосереднього контакту з ворогом;

– обстановка та час вчинення злочину є обов'язковими ознаками державної зради у формі «переходу на бік ворога». Таке діяння є можливим виключно при конфліктах міжнародного характеру, за наявності обстановки «в період збройного конфлікту» або «в умовах воєнного стану». Зазначені ознаки мають час виникнення та час припинення (скасування). При цьому, у разі оголошення стану

війни, дії зрадників України повинні кваліфікуватися за ч. 2 ст. 111 КК – за обтяжуючою обставиною «в умовах воєнного стану»;

– зміна обстановки на «в період збройного конфлікту» або «в умовах воєнного стану» впливає на правову оцінку суміжної із «переходом на бік ворога» формою зрадницьких діянь – «наданням допомоги», яка, натомість, здійснюється зрадником у мирні для держави часи. Водночас відсутність безпосереднього зв'язку дій винного з обстановкою «в умовах воєнного стану» не виключає можливості кваліфікації його поведінки за ч. 2 ст. 111 КК як «надання допомоги».

REFERENCE

List of legal documents

Legislation

1. Brottsbalk : av den 21 december 1962 Nr 1962:700. *Sveriges Riksdag*: off. webbplats. URL: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700/ (in Swedish).
2. Schweizerisches Strafgesetzbuch : vom 21. Dezember 1937 (Stand am 1. Januar 2025). *Alle Schweizer Bundesbehörden*: off. website. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/BJNR001270871.html> (in German).
3. Zákon trestní zákoník : Zákon of 08.01.2009 No. 40/2009 Sb. *Zákony pro lidi*: of. webové stránky. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40/zneni-20250211> (in Czech).
4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*: of. website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian).
5. Kryminalnyi Kodeks Ukrainskoi RSR: stanom na 28 hrud. 1960 r: Zakon Ukrainy vid 28.12.1960. *Liga 360*: of. websait. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KD0006?an=480034&ed=0000_00_00 (in Ukrainian).
6. Pro oboronu Ukrainy: stanom na 02 zhovt. 2018 r: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 № 1932-XII. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*: of. website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (in Ukrainian).
7. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu: stanom na 13 hrud. 2022 r: Zakon Ukrainy vid 12.05.2015 № 389-VIII. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*: of. website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (in Ukrainian).
8. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku «Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.03.2021 № 121/2021. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*: of. website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text> (in Ukrainian).
9. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy shchodo zapobihannia vypadkam unyknennia kryminalnoi vidpovidalnosti osobamy, yaki vchynyly kryminalni pravoporushennia proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 26.02.2025 № 4268-IX. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*: of. website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4268-20#n8> (in Ukrainian).
10. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za zlochynty proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy v umovakh dii rezhymu voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 № 2113-IX. *Verkhovna Rada Ukrainy: Zakonodavstvo Ukrainy*: of. website. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (in Ukrainian).
11. Tekst proiektu novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: stanom na 2 kvit. 2025 r. *Novyi Kryminalnyi kodeks*: of. website. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

1. Antonov NF, Bazhanov MI, Burchak FG, *Ugolovni kodeks Ukrainskoi SSR* [Criminal Code of the Ukrainian SSR] (Politizdat Ukraini 1987) 880 (in Russian)

2. Bantyshev OF and Shamara OV, *Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy (problemy kvalifikatsii)* [Criminal liability for crimes against the foundations of national security of Ukraine] (3rd edition, TOV «Virtualna realnist» – LLC «Virtual Reality» 2014) 198 (in Ukrainian).
3. Borysov VI, Pashchenko OO, Yevtieieva DP and others, *Kryminalno-pravova okhorona informatsiinoi bezpeky v Ukraini* [Criminal Law Protection of Information Security in Ukraine] (Pravo –Law 2024) <<https://doi.org/10.31359/9786178518899>> 328 (in Ukrainian).
4. Yevtieieva DP, Lapkin AV and Novikova KA, *Naukovo-praktychnyi komentar do st. 436–2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (vypravdovuvannia, vyznannia pravomirnoiu, zaperechennia zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, hlorofikatsiia yii uchasykiv)* [Scientific and Practical Commentary on Article 436–2 of the Criminal Code of Ukraine (Justification, Recognition of Lawfulness, Denial of the Armed Aggression of the Russian Federation against Ukraine, Glorification of its Participants)] (Maidan 2025) 82 (in Ukrainian).
5. Tatsii Vla, Borysov VI ta Tiutiuhin VI, *Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna* [Criminal Law of Ukraine: Special Part] (Pravo – Law 2020) 768 (in Ukrainian).

Edited books

6. Andriievskiy LI (ed), *Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: 42000 sliv: u 4 t., t 3 Obe – Rob* [New Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language: 42000 words: in 4 vols, vol 3 Obe – Rob] (VV Yaremenko and OM Slipushko comp, Akonit – Aconit 2001) 928 (in Ukrainian).
7. Naumiuk SA (ed), *Zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy: kryminalno-pravova kvalifikatsiia v umovakh viiny (naukovo-praktychnyi komentar)* [Crimes against the foundations of national security of Ukraine: criminal law qualification in times of war (scientific and practical commentary)] (Alerta 2024) 378 (in Ukrainian).
8. Potebenko MO and Honcharenko VH (ed), *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Osoblyva chastyna* [Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine. Special Part] (Forum 2001) 942 (in Ukrainian).

Journal articles

9. Zaitsev OV and Filipenko VR, 'Perekhid na bik voroha v umovakh voiennoho stanu abo v period zbroinoho konfliktu yak odna z form uchynennia derzhavnoi zrady' [Going over to the side of the enemy under martial law or during an armed conflict as a form of treason] (2017) 1(77) Visnyk LDUVS im. E. O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after Eduard Didorenko 53–62 (in Ukrainian).
10. Matviichuk VK, 'Zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky: poniattia ta zahalna kharakterystyka' [Crimes against the foundations of national security: concept and general characteristic] (2013) (9) Yurydychna nauka – Juridical science 80–87 (in Ukrainian).

Newspaper articles

11. (Hazeta «Imenem Zakonu» – The newspaper «Imenom Zakona», December 16, 1994, 50) 6 (in Ukrainian).

Disertations

12. Konchuk NS, 'Kryminalna vidpovidalnist za derzhavnu zradu' [Criminal liability for high treason] (PhD thesis in Law 12.00.08, Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav MVS Ukrainy – Lviv State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine 2019) 218 (in Ukrainian).

Conference papers

13. Borysov VI, 'Pravova model skladu zlochyну «Derzhavna zrada» ta informatsiia v systemi yii oznak' [Legal model of the crime of «High Treason» and information in the system of its features], *Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh informatyzatsii ta hlobalizatsii suspilnykh protsesiv: suchasni zahrozy ta kryminalno-pravove rehuliuvannia – National Security of Ukraine in the context of informatization and globalization of social processes: modern threats and criminal law regulation* (VII International Scientific and Practical Conference, Kharkiv, May 11, 2023) 89–96 (in Ukrainian).

Websites

14. 'Iedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2022 roku' [Unified Report on Criminal Offenses for January-December 2022] (*Ofis Heneralnoho prokurora – Prosecutor General's Office of Ukraine*) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennia-ta-rezultati-yih-dosudovogorozhlyuduvannya-2>> (in Ukrainian).
15. 'Iedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2023 roku' [Unified Report on Criminal Offenses for January-December 2023] (*Ofis Heneralnoho prokurora – Prosecutor General's Office of Ukraine*) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennia-ta-rezultati-yih-dosudovogorozhlyuduvannya-2>> (in Ukrainian).

16. 'Iedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia za sichen-hruden 2024 roku' [Unified Report on Criminal Offenses for January-December 2024] (*Ofis Heneralnoho prokurora – Prosecutor General's Office of Ukraine*) <<https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogorozsliduvannya-2>> (in Ukrainian).
17. '2022 rik. Forma № 7 Zvit pro sklad zasudzhenykh' [2022. Form No. 7 Report on the Composition of Convicts] (*Sudova vlada Ukrainy – Judiciary of Ukraine*) <https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2022> (in Ukrainian).
18. '2023 rik. Forma № 7 Zvit pro sklad zasudzhenykh' [2023. Form No. 7 Report on the Composition of Convicts] (*Sudova vlada Ukrainy – Judiciary of Ukraine*) <https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2023> (in Ukrainian).
19. '2024 rik. Forma № 7 Zvit pro sklad zasudzhenykh' [2024. Form No. 7 Report on the Composition of Convicts] (*Sudova vlada Ukrainy – Judiciary of Ukraine*) <https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/zvit_dsau_2024> (in Ukrainian).

Борисов В. І.

Державна зрада: до визначення злочину та змісту протиправного діяння «перехід на бік ворога»

Наукову статтю присвячено дослідженню кримінальної відповідальності за державну зраду в Україні. На підставі аналізу КК УРСР 1960 р., матеріалів проєкту КК незалежної України, а також чинного КК 2001 р. та подальших змін до його тексту показано еволюцію законодавчих підходів до розуміння цього злочину, зокрема, з позиції визначення його назви, форм та змісту зрадницьких дій.

Окрему увагу приділено такій формі державної зради, як «перехід на бік ворога в період збройного конфлікту». Установлено, що за своїм характером вона полягає в активній поведінці – фізичній, інформаційній, змішаній, яка може відбуватися на виконання ворожого завдання чи за власною ініціативою. При цьому момент закінчення державної зради пов'язується не лише з установленням фактичних стосунків із ворогом у формі надання згоди на співпрацю з ним, а й може відбутися з початку вчинення ініційованої зрадником небезпечної дії на користь ворожої сторони.

Зроблено висновок, що державна зрада у такій формі можлива тільки при збройних конфліктах міжнародного характеру. Констатовано, що у разі оголошення стану війни, дії зрадників мають кваліфікуватися за ч. 2 ст. 111 КК – за обставиною «в умовах воєнного стану». Установлено, що зміна обстановки в державі впливає на правову оцінку суміжної з «переходом на бік ворога» формою зрадницьких діянь – «наданням допомоги», яка, натомість, здійснюється у мирні часи. Водночас, у разі відсутності безпосереднього зв'язку дії винного з обстановкою в умовах воєнного стану, його поведінка може бути кваліфікована як «надання допомоги».

Ключові слова: кримінальна відповідальність, національна безпека, державна зрада, перехід на бік ворога, умови воєнного стану.

Borysov V. I.

High treason: defining the crime and the content of the unlawful act of «defecting to the enemy»

This scientific article is devoted to the research of criminal liability for treason. Based on an analysis of the provisions of the 1960 CC of the Ukrainian SSR and the draft CC of Ukraine, as well as the provisions of the 2001 CC and subsequent amendments, the author illustrates how legislative approaches to defining this crime have evolved, particularly with regard to its name, forms and content.

Particular attention is paid to the form of treason known as 'defecting to the enemy during an armed conflict'. It has been established that such an act, by its nature, consists of active behaviour that can manifest as physical or informational actions (or a combination thereof) and can be carried out either in fulfilment of an enemy task or on one's own initiative. At the same time, the moment at which high treason is committed is not only associated with the establishment of actual relations with the enemy, in the form of consenting to cooperate with them, but it may also occur from the moment the traitor initiates dangerous action in favour of the enemy.

As the defining features of 'defecting to the enemy' are the circumstances and timing of the act, it can be concluded that this form of treason is only possible in international armed conflicts, which are characterised by the time it takes for them to emerge, be localised, or transition to a state of war. At the same time, it was noted that, in the event of a declaration of war, the actions of traitors should be classified under Part 2 of Art. 111 of the CC in circumstances involving martial

law. It has been established that a change in the state's situation to a 'period of armed conflict' or 'martial law' affects the legal assessment of treasonous acts related to 'defecting to the enemy' – 'providing assistance', which is carried out in peacetime for the state. However, in the absence of a direct link between the actions of the guilty party and the situation under martial law, their behaviour may be classified as 'providing assistance'.

Keywords: criminal liability; national security; high treason; defection to the enemy; conditions of martial law.

Стаття надійшла до редакції: 8.06.2025 р.

Прийнята до друку: 20.06.2025 р.